

טבת התשע"א

בס"ד

ציפורה

לפרשת שמות (ע"פ שעור מאת שרון רימון)

התורה מתארת שלמרות השיעבוד הקשה המשיכו בני ישראל להתרבות:

2. פרק א', פסוק י"ב

...וַיִּשְׂרַץ יְעֻזָּרְיָהוּ בְּעֵינָיו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּפְרָץ.

כל אישה אשר הייתה מוכנה להרות וללדת במצרים, למרות השיעבוד הקשה שבני ישראל היו נתונים בו, הייתה שותפה לגאולה.

3. מסכת סוטה (יא):

דרש רב עזירא: בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. בשעה שהולכות לשאוב מים, הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן ושואבות מחצה מים ומחצה דגים ובאות ושופתות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים. ומוליכות אצל בעליהן לשדה, ומרחיצות אותן וסכות אותן ומאכילות אותן ומשקות אותן ונוזקות להן בין שפתים, שנאמר: "אם תשכבון בין שפתים" (תהלים פרק ס"ח, פסוק י"ד) וגו' - בשכר תשכבון בין שפתים זכו ישראל לביזת מצרים, שנאמר: "כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ" (שם, שם). וכיון שמתעברות באות לבתיהם, וכיון שמגיע זמן מולדיהן, הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר: "תחת התפוח עוררתיד" (שיר השירים, פרק ח', פסוק ה').

האם משה מתנתק מעם ישראל?

אישה נוספת מופיעה בפרשתנו היא ציפורה אשת משה.

בפעם הראשונה מוזכרת ציפורה בשמה בנישואיה עם משה:

4. שמות פרק ב' פס' כ"א

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְשֵׁבֶת אֶת הָאִשָּׁה וַיִּתֵּן אֶת צִפּוֹרָה בְּתוֹ לְמִנְחָה:

סיפור הנישואין של משה עם ציפורה תמוה:

מדוע בוחר משה לשאת דווקא אישה מדיינית?

זאת ועוד - לכאורה לפנינו סיפור של אישה שמגמתו הפוכה מסיפורי הנשים האחרות בפרשת שמות, כיוון שנראה שהנישואין עם ציפורה גורמים לעיכוב בתהליך הגאולה:

משה מתחתן עם בת מדיין, ובוחר להמשיך לגור אצל חותנו במשך שישים שנה² בהם הוא מנותק מעם ישראל לחלוטין; הוא רועה את צאן יתרו חותנו, במדבר, ואיננו מתעניין כלל בשלום אחיו.

א. נישואי משה לציפורה

חשיבות הנשים לגאולה ממצרים

פרשת שמות פותחת את ספר שמות, ספר הגאולה, בתיאור שיעבוד בני ישראל במצרים ובתחילת שליחותו של משה (פרקים א' - ד'), הדמות המרכזית בסיפור גאולת בני ישראל ממצרים.

הסיפור פותח בתיאור כללי של השיעבוד במצרים, והולך ומתמקד במשה.

למרות זאת, התורה איננה מספרת רק על משה ועל שליחותו, אלא מתארת עוד כמה דמויות שנראה שהן משמעותיות בתהליך הגאולה:

א. המיילדות, אשר מצוות על ידי פרעה להרוג את התינוקות, אך הן אינן שומעות בקולו ומחיות את הילדים (פרק א', פסוקים ט"ו - י"ח).

ב. "בת לוי" ששמה איננו נזכר בתורה, אך ידוע לנו שהיא יוכבד¹ (פרק ו', פסוק כ'), היולדת את משה ומחביאה אותו, ובכך מאפשרת את קיומו למרות הגזירה (פרק ב', פסוקים א' - ג').

ג. אחותו של משה, שגם שמה איננו נזכר, אך ידוע שהיא מרים (פרק ט"ו, פסוק כ'), השומרת על אחיה מרחוק, ומציעה לבת פרעה להביא מינקת עבריה (פרק ב', פסוקים ד' - ט').

ד. בת פרעה, המפרה את צו אביה, מצילה את התינוק ממוות, קוראת לו משה ומגדלת אותו בעצמה (שם, פסוקים ה' - י').

מעניין לשים לב, שכל הדמויות החשובות בתהליך הולדתו של משה, הצלתו וגדילתו הן נשים, ואת חלקן המשמעותי של הנשים בספור הגאולה מתאר המדרש:

1. ילקוט שמעוני, שיר השירים, רמז תתקצג

"תחת התפוח עוררתיד" (שיר השירים, פרק ח', פסוק ה'). דרש רבא: בזכות נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ממצרים.

אולם, נראה שלא רק אותן נשים שהיו שותפות בהצלת התינוקות ובהצלת משה היו שותפות לגאולה, אלא כלל נשי בני ישראל.

2 כאשר משה יוצא לראשונה אל אחיו הוא ככל הנראה בערך בן שתיים עשרה, על פי הפסוק "ויגדל משה ויצא אל אחיו" (פרק ב', פסוק י'), ויום לאחר מכן הוא כבר בורח מפרעה (שם, פסוקים י"א - ט"ו); כאשר משה ניצב לפני פרעה הוא כבר בן שמונים (פרק ז' פסוק ז'). מכך עולה שמשה שהה במדיין כשישים שנה לפחות (עיינו ברמב"ן לשמות פרק ב' פסוק כ"ג).

1 ההתמקדות בדמותו של משה מודגשת על ידי העלמת שמות האנשים האחרים בסיפור - הוריו, אחותו ובת פרעה. בהמשך העיון נראה שוב את התופעה של העלמת שמות דמויות על מנת להתמקד בנקודה מסוימת.

סיפור זה קשה להבנה ומעורר שאלות רבות, בהן נעסוק בהמשך, אך כבר כעת ברור שציפורה הצילה את משה ממוות ואפשרה את מהלך הגאולה, ובכך מצטרפת ציפורה לרשימת הנשים בפרשת שמות אשר בזכותן נגאלו ישראל.

סיפורי ציפורה בתורה

זהו הסיפור היחיד הידוע לנו על מעשיה של ציפורה, אך היא מוזכרת עוד פעמיים בהמשך התורה.

הפעם הראשונה היא כאשר אביה, יתרו, בא למשה אל המדבר ומביא את ציפורה ובניה איתו:

6. שמות פרק י"ח

(א) וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי הוֹצִיא אֱלֹהִים אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: (ב) וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת צִפּוֹרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחֵר שְׁלֹחִיָּהּ: (ג) וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שָׁם הָאֱחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: (ד) וְשֵׁם הָאֱחָד אֶלְיָזָר כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְעַזְרִי וַיִּצְלַנִּי מִחַרְבַּב פְּרַעֲה: (ה) וַיָּבֵא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאֵשֶׁתוֹ אֶל מֹשֶׁה אֶל הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֵינָה שֵׁם הַר הָאֱלֹהִים: (ו) וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה אֲנִי חֹתְנֶךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלַיךָ וְאֵשֶׁתְךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּה:

מסיפור זה נודע לנו בדרך אגב שציפורה הייתה עם אביה במדיין, ולא עם משה וכל בני ישראל, ורק לפני מעמד הר סיני היא באה אל משה אל המדבר יחד עם אביה.

גם בסיפור זה רב הנסתר על הגלוי:

- מתי חזרה ציפורה למדיין?
- האם "שילוחיה" משמעותם גירושין, או שמדובר בפרידה זמנית?
- מהי הסיבה לפרידה או לגירושין?
- האם כעת חוזרת ציפורה לחיות עם משה כרגיל?

קשה לענות על שאלות אלה, והמפרשים העלו השערות שונות.

בפעם השנייה בה היא מוזכרת, עולה שאלת הנישואין של ציפורה ומשה באופן מפורש:

7. שמות פרק י"ב

(א) וַתִּדְבֹר מֵרִים וְאֶהְרֹן בְּמִשְׁחָה עַל אֲדֹת הָאִשָּׁה הַכֹּשִׁית אֲשֶׁר לָקַח כִּי אִשָּׁה כֹּשִׁית לָקַח: (ב) וַיֹּאמְרוּ הַרְק אֶת בְּמִשְׁחָה דְבַר ה' הֲלֹא גַם בְּנוֹ דְבַר וַיִּשְׁמַע ה':

אם "האשה הכושית" איננה ציפורה⁵ או תמהים מיהי האשה השנייה שנשא משה, מדוע הוא נשאה, ומדוע איננו יודעים דבר על כך:

אם "האשה הכושית" היא ציפורה, או תמהים מדוע היא נקראת כך, ולא בשמה.

בכל מקרה, יש להבין מהם דברי מרים.

מה הפגם שראתה מרים בנישואיו של משה? ומה הקשר בין נישואיו לבין נבואתו?

למרות הקשיים הגדולים בהבנת הפרשיות הקשורות לציפורה, ננסה לעיין בהן ולהציע רעיון הנותן משמעות לנישואי ציפורה ומשה, ועונה על כמה קשיים בפסוקים.

5 בשאלת זיהוי ה"אשה הכושית" עם ציפורה עיינו בפרושי רשב"ם וראב"ע במקום. בהמשך דברינו ננקוט כדברי המפרשים שהיא אכן ציפורה.

יתר על כן - אולי נישואיו עם אישה מדיינית (בת כהן מדיין!) פוגמים במוכנותו לשליחות האלוהית המיוחדת של גאולת ישראל?

הרי גאולתם של ישראל התרחשה בזכות הבדלנות מן המצרים (במדבר רבה [וילנא], פרשה י"ג, כ', ד"ה "ביום הששי"), והנה משה הולך ונושא אישה מדיינית ועל ידי כך הוא משייך את עצמו למשפחה מדיינית ומנתק קשר עם משפחתו ועמו, ובעיקר עם תרבותו³.

אם כן, מדוע בחר משה לשבת עם יתרו, במדיין ולשאת את ציפורה בתו לאישה?

האם השתקעותו של משה במדיין נובעת רק מחשש "חרב פרעה"?

מה פשר התנתקותו של משה מעם ישראל למשך תקופה ארוכה כל כך?

הנישואין עם ציפורה, המוזכרים בקיצור, ונראים כסיפור שולי, דורשים עיון מעמיק כדי להבין את סיבתם ומשמעותם.

ב. משה, יתרו וציפורה

הצלת משה על ידי ציפורה

בהמשך הפסוקים מתברר שה' איננו רואה פגם בנישואי משה עם ציפורה, והראיה לכך היא שה' בוחר דווקא במשה להוציא את ישראל ממצרים.

תחושה זו מתחזקת כאשר אנו מגיעים לפרק ד', וקוראים את הסיפור המתרחש בדרכו של משה ממדיין למצרים:

5. שמות פרק ד'

(כד) וַיְהִי בְדֶרֶךְ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגְּשׁוּהוּ ה' וַיִּבְקֶשׁ הַמִּיתוֹ: (כה) וַתִּקַּח צִפּוֹרָה צֹר וַתִּכְרַת אֶת עַרְלַת בְּנֶהָ וַתִּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֹתֵן דָּמִים אֶתָּה לִי: (כו) וַיִּרְךָ מִמֶּנּוּ אֶת אֶמְרָהּ חֹתֵן דָּמִים לְמוֹלַת:

ה' שולח את משה לגאול את ישראל ממצרים, וכאשר משה ממלא את הצווי ונמצא בדרך למצרים ה' רוצה להמיתו⁴, ודווקא ציפורה מצילה את משה ממוות.

3 א. בעיית נישואי משה לציפורה מהדהדת בדברי המדרש במסכת סנהדרין (פב.), המתאר את הויכוח בין זמרי בן סלוא לבין משה לגבי כזבי בת צור:

אמר לו (זמרי למשה): בן עמרם! זו אסורה או מותרת? ואם תאמר אסורה - בת יתרו מי התירה לך?..."

ב. גם דברי מרים "וַתִּדְבֹר מֵרִים וְאֶהְרֹן בְּמִשְׁחָה עַל אֲדֹת הָאִשָּׁה הַכֹּשִׁית אֲשֶׁר לָקַח כִּי אִשָּׁה כֹּשִׁית לָקַח" (במדבר פרק י"ב, פסוק א') יכולים להתפרש כביקורת על נישואי משה עם ציפורה. אולם, רוב המפרשים אינם סוברים כך, ולשיטתם ביקורתה של מרים הייתה על כך שמשה פרש מאשתו בגלל דרגתו הנבואית הגבוהה.

4 בהמשך נראה השוואה בין יעקב לבין משה, ובנקודה זו יש השוואה נוספת: גם משה וגם יעקב נצטוו לשוב לארצם, ובדרכם למילוי הצווי ניצב בפניהם מלאך ה' הנאבק עמם וכמעט מכריע אותם, אך לבסוף איננו מצליח לעצורם; כמו כן, אצל שניהם מתרחש הדבר בלילה: אצל יעקב "עד עלות השחר" ואצל משה "במלון", במקום לינת הלילה (עיינו בראשית פרק ל"א, פסוק ג'; פרק ל"ב פסוקים כ"ה - ל"ב). אולם, יש הבדל בין שני האירועים: אצל יעקב נאמר שהמעבד הוא מלאך - "ויאבק איש עמו", ויעקב הצליח להתגבר על המלאך בכוחות עצמו; אצל משה, לעומת זאת, המעבד הוא ה' בעצמו - "ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו", וציפורה היא שמצילה את משה.

יתכן, אפוא, כי מגמת הגעתו של משה למדיין איננה בריחה מפני פרעה בלבד, אלא גם עזיבה של המתרחש במצרים והתיישבות במקום אחר.

הקשר בין יתרו לבין משה

במדיין, על הבר, מתרחש הסיפור הראשון שציפורה שותפה לו:

(טו)...וַיָּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיָּשֶׁב עַל הַבָּאָר :

(טז) וַלְכֹהֵן מִדְיָן שָׁבַע בְּנוֹת וַתְּבֹאֵנָה וַתִּדְלַנָּה וַתִּמְלֶאנָה אֶת הַרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן :

(יז) וַיְבֹאוּ הָרְעִים וַיִּגְרְשׂוּם וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיִּשְׁעַן וַיִּשְׁק אֶת צֹאנָם :

סיפור זה איננו מתמקד בציפורה - מוזכרות שבע בנות של כהן מדיין.

מדוע שמה של ציפורה או לפחות שמו של יתרו אינם מוזכרים?

נראה שהסיפור איננו מתמקד בבנות אלא במעשה המוסרי של משה, ובהתאם למעשיו הקודמים במצרים כך גם כאן ממשיך משה לפעול כנגד עוולות שהוא פוגש.

בנוסף לכך, על ידי העלמת השמות מודגשת העובדה כי ההיכרות הראשונה עם משפחתה של ציפורה היא כהיותה משפחתה של "כהן מדיין".

גם בהמשך הסיפור ציפורה לא מוזכרת, אלא מוזכרים רק היחסים עם יתרו:

(יח) וַתְּבֹאֵנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמְרוּ מִדּוּעַ מֵהֲרַתְּנוּ בְּאֵי הַיּוֹם :

(יט) וַתֹּאמְרֵן אִישׁ מִצְרִי הֲצִילָנוּ מִיַּד הָרְעִים וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ וַיִּשְׁק אֶת הַצֹּאן :

(כ) וַיֹּאמְרוּ אֵל בְּנֹתָיו וַאֲיוּ לָמָּה זֶה עָזַבְתְּנוּ אֶת הָאִישׁ קְרָאָן לוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם :

משה מגיע לבית יתרו לא בעקבות ציפורה או אחיותיה, אלא יתרו הוא שמזמין אותו.

כמו כן, משה ממשיך לשהות בבית יתרו מכוח היכרותם, ורק לאחר מכן ובעקבות כך ניתנת לו ציפורה:

(כא) וַיֹּאזֶל מֹשֶׁה לְשָׁבֶת אֶת הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת צִפְרָה בְּתוֹ לְמִשְׁהָ :

לא נאמר לנו מדוע ניתנה לו דווקא ציפורה, ואיננו יודעים דבר על יחסו של משה אליה, על מעשיה או מידותיה;

נראה שהעיקר הוא הקשר בין יתרו למשה, והנישואין עם ציפורה הם רק ביטוי לקשר זה⁹: משה דבק ביתרו, ולכן הוא

⁹ ישראל אינם מוכנים להיגאל ואת התחושה של חוסר התאמתו האישית לתפקיד זה:

...וַאֲמָרוּ לִי מַה שָּׂמוּ מָה אָמַר אֱלֹהִים.

(פרק ג', פסוק י"ג).

...וְהָן לֹא יֵאָמְרוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקִלִּי כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה'.

(פרק ד', פסוק א').

בהתאם לכך, גם תשובת ה' למשה לטענותיו היא כי ניתן לגאול את בני ישראל, וכי ניתן לשכנעם על ידי אותות וכדומה.

9 ההשוואה בין סיפור משה לסיפור יעקב מקיפה מאד: שניהם בורחים מפני אדם הרוצה להרגם; שניהם יושבים על הבר, ופוגשים שם רועים וגם את האישה המיועדת להם; שניהם מושיעים: יעקב מצליח לגלול את האבן, ומשה מושיע את הבנות מן הרועים; שניהם משקים את הצאן; שניהם מוזמנים לשבת בבית האב, ורק אחר כך מדובר על נישואין; שניהם רועים את צאנו של החותן;

התיישבות משה במדיין

נעיין תחילה בהקשר הרחב של פרשת הנישואין של משה עם ציפורה.

הגעת משה למדיין מנומקת בפסוקים:

8. שמות פרק ב'

(טו) וַיִּשְׁמַע פְּרָעָה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֶשׁ לְהַרְגֵּ אֶת מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרָעָה וַיָּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיָּשֶׁב עַל הַבָּאָר :

משה בורח מפני פרעה, המבקש להרגו, וזאת מפני שמשה הרג את המצרי אשר הכה אחד מאחיו העברים.

נראה שלא מדובר במקרה בודד שחייב את משה מיתה, אלא שפרעה מבין שמשה, אשר גדל בביתו, מתמרד נגד העוולות הנעשות על ידי פרעה ועל ידי כל העם המצרי, והוא עלול להנהיג את המרד נגדו⁶.

אולם, אם משה התחיל להבחין בעוולות המתרחשות במצרים, והיה לו רצון חזק למרוד בפרעה, הוא לא היה בורח כל כך מהר, אלא מסתתר במצרים או בקרבת מקום וממשיך לפעול משם כנגד פרעה.

הבריחה איננה מתאימה לאדם אשר מוכן להיות מנהיג מרד.

אם כן, יתכן שבריחתו של משה איננה רק מפני פרעה: יתכן שמשה ראה את העוולות של המצרים, והחליט לעזור לבני ישראל, אך בהמשך הוא ראה תופעה נוספת:

(יג) וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהַיּוֹם הַשְּׁנִי אֲנָשִׁים עֲבָרִים נָצִים⁷ וַיֹּאמְרוּ לְרַשָּׁע לָמָּה תִּפֶּה רַעַךְ :

(יד) וַיֹּאמְרוּ מִי שָׂמַד לְאִישׁ שֶׁר וְשִׁפְט עָלֵינוּ הֲלֹהֲרַגְנִי אֶתְּהָ אִמְרוּ כְּאִשֶׁר הִרְגִּית אֶת הַמִּצְרִי...

הוא רואה שגם בתוך בני ישראל עצמם יש עוול, וכאשר הוא מנסה להתערב, הוא מקבל תגובה קשה.

תגובת האנשים לנסיונו של משה לתקן עוולות איננה אוהדת; האנשים מעדיפים להמשיך בדרכם, ואינם מעוניינים שמישהו יבא וינסה להשפיע עליהם או ישנה משהו מהרגלי החיים שלהם.

משה מרגיש שהעם אותו הוא רוצה להציל לא ישתף איתו פעולה, ואף יותר מזה:

(יד) ...וַיִּיכָא מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ אֲכֹן נוֹדַע הַדְּבָר :

משה מבין שבני ישראל עשויים אפילו להלשין עליו ולמסור אותו לידי פרעה.

אם כן, יתכן שמשה עוזב את מצרים לא רק מפחד פרעה.

הוא יוצא ממצרים עם תחושה שאין אפשרות לתקן את הנעשה ולהושיע את ישראל, כל עוד בני ישראל בעצמם אינם מעוניינים לתקן את העוולות שבתוכם ואינם מעוניינים לשתף פעולה עם מנהיג, תוך נסיון לשנוי המצב המוסרי הפנימי של בני ישראל, והמצב החיצוני - העבדות לפרעה⁸.

6 הסיפור המסופר בתורה כסיפור חד פעמי, מתפרש בדברינו כסיפור מייצג ומאפיין את התנהגותו והלך מחשבתו של משה.

7 אמנם גם סיפור זה מתואר בתורה כסיפור חד פעמי, אך נראה שגם סיפור זה ניתן לראות כסיפור מייצג ומאפיין, שאולי התרחש כמה פעמים בצורות שונות.

8 נקודה זו באה לידי ביטוי חזק ביותר במעמד הסנה, כאשר ה' מבקש ממה ללכת לגאול את ישראל, ומשה מנסה לסרב לשליחות. הטענות שמשה מעלה שם אינן מתייחסות כלל לחשש מפני פרעה, אלא מביעות את תחושתו שבני

נושא את בתו לאישה וממשיך לגור אצל חותנו שנים רבות ולרעות מרצון את צאנו¹⁰.

מה ראה משה להדבק בירתו?
התורה איננה נותנת תשובה לכך.

יתכן שעיקר העניין היה הישיבה בקרבת המדבר, מקום המאפשר להתבודד ולהגיע לקרבת אלוקים (מעמד הסנה שמושה זכה לו תוך כדי רעה במדבר, מעיד על דרגה גבוהה שמושה הגיע אליה, ובזכותה היה ראוי לגילוי זה ולשליחות שהוטלה עליו).

אולם, יתכן שהיה משה מיוחד בירתו, אשר משך את משה להתקרב אליו. כך מפרש רש"י:

9. רש"י על פרק ב' פסוק ט"ז
"ולכהן מדיין" - רב שבהן, ופירש לו מעבודה זרה, ונידוהו מאצלם.

פירושו של האבן עזרא מרחיק לכת עוד יותר :

10. אבן עזרא
... וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לעכו"ם... ויתרו היה כהן לשם...¹¹

לפי פירושים אלה, יתרו לא היה כהן לעבודה זרה¹² אלא הוא עבד את ה', והוא היה דמות רוחנית בעלת משמעות רבה¹³.

אם אכן כך הוא, דבקונו של משה בירתו מובנת.

במשך כשישים שנה יושב משה בבית יתרו, וביחד הם עובדים את ה' ומוסיפים אחד לשני בהתעלות הרוחנית.

גם בהמשך, כאשר יתרו בא אל משה אל המדבר, מודגש בעיקר הקשר בין יתרו למשה, והשיחה ביניהם נסבה סביב נושאים רוחניים, למרות שגם ציפורה באה ;

11. שמות פרק י"ח

(ז) ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום ויבאו האלה:(ח) ונספר משה לחתנו את כל אשר עשה יהוה לפרעה ולמצרים על אודת ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצאם יהוה:(ט) ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה יהוה לישראל אשר הצילו מיד מצרים:(י)

שניהם מבקשים מן החותן לשוב אל ארצם, ובמקביל לשניהם נגלה ה' ואומר להם לשוב אל ארצם.

אולם, ההשוואה דווקא מצביעה על ההבדלים הבולטים: יעקב פוגש תחילה את רחל, הנזכרת בשמה, והוא מעוניין לשאתה; בעקבות כך הוא נאלץ לגור בבית לבן, למרות שיחסיו עם לבן אינם טובים. משה מחליט להשאר במדיין בגלל יתרו, והנישואין עם בתו הם תוצאה של היחסים הטובים ביניהם.

¹⁰ לא כיעקב, שרעה את צאן לבן כ"תשלום" על לקיחת בנותיו.

¹¹ וראו גם בפרוש האבן עזרא (הארוך) לשמות פרק י"ח פסוק ז':

"ויצא לקראת חתנו" - בעבור כבוד יתרו וחכמתו... וקראו הכתוב רעהו, בעבור גודל מעלתו בחכמה.

¹² יש מדרשים ופירושים אחרים המציגים את יתרו באור שלילי. לפי פירושים אלה קשה מאד להבין מדוע יושב משה עם אדם כזה במשך זמן רב כל כך, מתחתן עם בתו, ואחר כך שמח כל כך לפגשו ומציע לו להשאר עם בני ישראל (עיינו שמות פרק י"ח, פסוקים א' - ז'; במדבר פרק י', פסוק כ"ט).

¹³ על מעלתו של יתרו ועל דבקונו של משה בירתו ראה בהרחבה בספר "ציר וצאן", מאת הרב משה ליכטנשטיין, פרק ראשון, שם מתואר יתרו כדמות רוחנית המחפשת משמעות פילוסופית ומטאפיסית לאירועים המתרחשים בעולם, אך הוא מנותק מן העשייה האנושית, מתוך תחושה שאין אפשרות להשפיע על בני האדם לשנות את דרכיהם.

ויאמר יתרו ברוך יהוה אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים:(יא) עתה ידעתי כי גדול יהוה מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם:(יב) וינח יתרו חתנו משה עלה וזבחים לאלהים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתנו משה לפני האלהים:(יג) ויהי ממחרת וישב משה לשפט את העם וינעמד העם על משה מן הבקר עד הערב:(יד) ויבא חתנו משה את כל אשר הוא עשה לעם ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב:(טו) ויאמר משה לחתנו כי ב'א אלי העם לדרש אלהים:(טז) כי יהיה להם דבר בא אלי וישפטני בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו:(יז) ויאמר חתנו משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה:(יח) נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך:(יט) עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך.....

(כג) אם את הדבר הזה תעשה וצונן אלהים ויכלת עמך וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום:(כד) וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר :

השאלות המטרידות אותנו בפרשייה זו - האם משה גירש את ציפורה או רק שלח אותה לביתה, מה הייתה סיבת הפרידה ביניהם ומה קרה כאשר חזרה אליו אל המדבר - אינן נידונות כלל בתורה, ושוב מתחזקת התחושה שעיקר הקשר הוא בין יתרו למשה.

"האישה הכושית"

על רקע זה ניתן אולי להציע הסבר לדברי מרים בפרשת בהעלותך :

12. במדבר פרק י"ב

(א) ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכושית אשר לקח כי אישה כשית לקח :

(ב) ויאמרו חקך אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר...

רוב המפרשים פירשו, בעקבות חז"ל, שמשה פרש מאשתו בגלל דרגתו הנבואית הגבוהה¹⁴, ועל כך מתרעמת מרים בטענה שנביאים אינם צריכים לפרוש מהאישה.

ה' בתשובתו מבהיר לה שדרגתו של משה מיוחדת ושונה מדרגת שאר הנביאים (עיינו במדבר שם, פסוקים ד' - ח', וכן בדברי הרמב"ם בהערה 16).

זהו בוודאי הפרוש המקובל, ויש לו משמעות רבה להבנת דרגת הנבואה של משה (והשפעתה ההכרחית על יחסיו עם ציפורה), אך יש בו קושי :

הפסוק אומר שמרים דיברה על לקיחת האישה הכושית, ולא על שילוחי האישה או על פרישה ממנה.

לפי פשט המילים נראה שמרים קושרת בין הנישואין עם ציפורה לבין הנבואה של משה. מה יכול להיות הקשר?

לפי הסברנו עד כה, נראה שלמשה היה קשר רוחני מיוחד עם יתרו, שהוסיף לבנייתו הרוחנית של משה, והנישואין עם ציפורה הם ביטוי לקשר רוחני מיוחד בין משה ליתרו.

יתכן שעל כך חולקת מרים :

¹⁴ ראו את רש"י שם, ועיינו במאמר של הרב אלהן סמט לפרשת בהעלותך בבית המדרש הוירטואלי בכתובת www.etzion.org.il/vbm/archive/7-parsha/32behaal.rtf

ואכן, נבואתו של משה מתוארת כך בפרק י"ב בספר במדבר (באותו אירוע בו מדברת מרים על האשה הכושית ונבואת משה):

המשך מקור 12

... פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֵּר בּוֹ וּמְרָאָה וְלֹא בְחֵידֹת וּתְמַנֵּת הִי יְבִיט¹⁶...

נבואה בדרגה גבוהה כל כך דורשת מן האדם מוכנות ברמה גבוהה מאד.

כאשר יש "מפגש עם ה'", כל פגם קטן הוא בלתי נסבל ועלול להמית.

כך מפרש האברבנאל:

13. האברבנאל

שהנבואה הייתה יורדת אל משה תמיד והיה צריך לעמוד תמיד בהתבודדותו ומחשבתו בשליחותו ולכן כשבא במלון ונתעסק בעסקי הלינה ולא התבודד בענייני שליחותו ונבואתו תחילה הנה כשחל עליו שמה השפע מצאו בלתי מוכן לנבואה... ומפני שנמצא בלתי מוכן לקבול השפע ההוא היה עליו הצער והסכנה ההיא....

לפי דברי האברבנאל, הפגם שהפריע ל"מפגש עם ה'" היה העיסוק של משה ב"מלון", במקום להתבודד ולהתכונן לנבואה.

אולם, לפי המשך הסיפור המילה הצילה את משה, ולכן ניתן להבין שהמילה הייתה הפגם¹⁷.

כפי שפירשו רב המפרשים¹⁸, התינוק (אליעזר) נולד לפני שיצאו לדרך ומשה לא היה יכול למולו מפני הסכנה בדרך, ולמרות שהייתה הצדקה "הלכתית" לכך שמשה לא מל את התינוק, כאשר משה עומד במפגש עם ה' נדרשת ממנו שלמות גבוהה יותר: לא יתכן שבנו לא יהיה מהול כאשר הוא נמצא במפגש קרוב כל כך עם ה'.

ציפורה רואה את המתרחש ומבינה. היא יודעת, כנראה, מהי התעלות רוחנית.

היא מבינה שבעלה נמצא כעת ב"מפגש" מיוחד מאד עם ה', ובעלה נמצא על סף מוות מפני שיש איזושהו פגם שאינו מסתדר עם המפגש המיוחד עם ה'.

בחפשה מהו הפגם, היא מבינה שהפגם הוא בכך שבנם לא נימול, והיא מתקנת את הפגם ובכך מצילה את משה ומאפשרת את המשך שליחותו.

16 וכך מתאר הרמב"ם את נבואתו המיוחדת של משה:

ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים? שכל הנביאים בחלום או במראה ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד ... כל הנביאים על ידי מלאך, לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה, משה רבינו לא על ידי מלאך... שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל, ... כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגין ומשה רבינו אינו כן ... כל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו משה רבינו אינו כן אלא כל זמן שיחפוץ רוח הקודש לובשתו ונבואה שורה עליו ואינו צריך לכון דעתו ולהזדמן לה שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת, לפיכך מתנבא בכל עת ...

(הלכות יסודי התורה, פרק ז' הלכה ו').

17 אמנם הבנה זו לא הכרחית, וניתן לומר שהמילה הועילה כעין "קרבן", שבזכותו ניצל משה, כפי שפירשו רשב"ם וריב"ש.

18 ראו בפרוש רש"י וראב"ע.

מרים איננה מבינה מה ראה משה להתחבר ל"כהן מדיין" ולשאוב ממנו דרכים להתקדמות רוחנית.

היא איננה מבינה כיצד יתרו יכול להועיל למשה מבחינה רוחנית.

לטענתה, אין נבואתו של משה מיוחדת משאר הנביאים, ולכן היא איננה מבינה מדוע מתחבר משה אל יתרו ואל ציפורה בתו.

פרשיית המלון

כעת נחזור לפרשת שמות.

כאשר משה מקבל את השליחות להוציא את ישראל ממצרים, הוא עוזב את יתרו ומפסיק לשבת בביתו, אך לוקח איתו את ציפורה ואת בניו.

בדרך למילוי השליחות מתרחש סיפור ברית המילה המוזר: מקור 5 -

(כד) וַיְהִי בְדֶרֶךְ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ ה' וַיִּבְקֶשׂ הַמֵּיתוֹ :
(כה) וַתִּקַּח צִפְרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת עֶרְלַת בְּנֶהּ וַתִּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר פִּי חֲתָן דָּמִים אֶתָּה לִי :
(כו) וַיִּכְרַף מִמֶּנּוּ אִזְ אֶמְרָה חֲתָן דָּמִים לְמוֹלֵת :
(שמות פרק ד').

- מה פשרו של סיפור זה?
- את מי מבקש ה' להמית?
- מדוע ה' מבקש להמיתו, ומדוע לא כתובה הסיבה לכך?
- כיצד ידעה ציפורה מה לעשות ומדוע דווקא היא מצליחה להציל?
- מה פשר דבריה "חתן דמים אתה ליי" ו"חתן דמים למולות"?

פירושים רבים מאד ניתנו לסיפור זה, ולא נזכיר כאן את כולם.

רוב רובם של המפרשים אומרים שה' ביקש להמית את משה¹⁵, וכך נראה פשט הפסוקים.

מדוע מבקש ה' להמית את משה דווקא כעת כאשר הוא הולך למלא את שליחותו?

הסיפור מתחיל במילים מאד מיוחדות: "ויפגשהו ה'". זהו תיאור מיוחד מאד לקשר עם ה'.

בדרך כלל מתואר דיבור של ה' אל מישהו או שליחת מלאך, אך "פגישה" עם ה' לא מצאנו.

כידוע, דרגת נבואתו של משה הייתה גבוהה מאד, וכאן אנו עדים לכך בפעם הראשונה: יש מפגש בין משה לה'.

'מפגש', כמו שאדם פוגש אדם אחר!

15 אמנם, דעת רשב"ג (נדרים לב.) היא שה' ביקש להמית את התינוק, אליעזר, ומצאתי דעה נוספת האומרת שה' ביקש להמית את גרשום, הבן הבכור, שלא היה מהול ("שליחותו של משה רבינו ומעלתה של ציפורה", מאת ראובן עוזיאל).

משה וציפורה נפרדו כדי לאפשר למשה להיות בדרגה נבואית גבוהה ובעזרתה למלא את שליחותו להוציא את ישראל ממצרים.

כך גם ניתן להבין את דברי מרים, כפי שהובנו על ידי רוב המפרשים:
מרים טוענת כנגד פרישתו של משה מציפורה, בטענה שנבואה איננה מצריכה פרישה מאישה.

מרים לא הבינה את דרגתו המיוחדת של משה, השונה מדרגת שאר הנביאים.

דווקא ציפורה, בת יתרו, הבינה את דרגתו המיוחדת של משה, והייתה מוכנה לעזוב אותו כדי לאפשר לו להמשיך להתעלות ו"לפגוש את ה'".

ג. סיכום

לא רק שציפורה איננה מעכבת את הגאולה, אלא היא מאפשרת אותה:

הקשר שלה עם משה מבטא את החיבור הרוחני המיוחד בין משה ליתרו, חיבור שהביא להתעלות רוחנית (גם של משה).

ציפורה היא זו שמצילה את משה ממוות ובכך מאפשרת את שליחותו - היא זו שמצביעה על חשיבות הברית בין ה' לישראל כמרכיב הכרחי בגאולה, והיא זו שמוכנה לשלם מחיר אישי ולהיפרד מבעלה, כדי שהוא יוכל "לפגוש את ה'" ולמלא את שליחותו.

נראה, שאין זה מקרי שדווקא המילה היא המעשה שנדרש באותה שעה, בדרך להצלת ישראל ממצרים.

המילה מבטאת את הברית המיוחדת בין ה' לישראל.

ברית זו היא אשר עומדת בבסיס הקשר בין ישראל לה', והיא שעומדת לישראל בשעת צרתם ומבטיחה שתהיה גאולה.

כאשר משה הולך לגאול את ישראל, המתוארים בפסוקים **"בני בכורי ישראל"** (שמות, פרק ד', פסוק כ"ב), לא יתכן שלמשה עצמו יהיה פגם בברית המילה, הברית המחברת בין ה' לבין בניו, עם ישראל.

דווקא ציפורה, בת לעם אחר, מבינה את הקשר המיוחד בין ה' לישראל, המתבטא בברית המילה, והיא מבצעת את ברית המילה ובכך היא מצהירה על הקשר המיוחד בין ה' לישראל (קשר אשר לא יכול להיות אפילו לאביה, הכהן, איש הרוח), ועל הקשר שלה (ושל כל צאצאיה) עם ה' ולא עם מדיין.

ציפורה היא זו אשר מאפשרת למשה להמשיך בשליחותו בדרגה הגבוהה הנדרשת ממנו, קודם כל על ידי הסרת הפגם הפוגם ביכולתו לקבל נבואה בדרגה גבוהה ביותר, ובנוסף לכך על ידי הבנתה העמוקה את הברית בין ה' לישראל.

המשך הקשר בין משה לציפורה

התורה מסיימת את הסיפור כאן, ורק בפרק י"ח נודע לנו שציפורה איננה נמצאת עם משה.

מה קרה במציאות? קשה לדעת.

יתכן שהם המשיכו ללכת למצרים ביחד, ובשלב כלשהו חזרה ציפורה למדיין, מסיבה שאיננה ידועה לנו;

14. רש"י

"אחר שלוחיה" - כשאמר לו הקב"ה במדיין (שמות, פרק ד', פסוק י"ט) "לך שוב מצרימה", (שם כ') "ויקה משה את אשתו ואת בניו" גוי "ויצא אהרן לקראתו", (שם כ"ז) "ויפגשהו בהר האלוקים". אמר לו מי הם הללו. אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדיין ואלו בני. אמר לו והיכן אתה מוליכן. אמר לו למצרים. אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם? אמר לה לכי אל בית אביך, נטלה שני בניה והלכה לה".

יתכן שמשה השאיר את ציפורה ובניו במלון, כדי שהתינוק יתרפא, והם חזרו למדיין¹⁹;

יתכן שציפורה הבינה שדרגתו של משה איננה מאפשרת לו חיי משפחה רגילים, והיא החליטה לעזוב אותו כדי לאפשר לו למלא את שליחותו הנשגבה:

15. האברבנאל

..ולפי שציפורה לא ידעה האם היה הצער אשר בא למשה בעוון מילת הילד או מפני שהיה מוליך אותה למצרים, ולכן רצתה להצילו משניהם: אם הילד - בשכרתה ערלתו, ואם לעצמה - בששבה לבית אביה, כדי שיהיו מחשבתי של משה פנויים להתבודדות הנבואה...

אם נפרש כפרוש האחרון, הרי שאנו מבינים שאכן משה וציפורה נפרדו, בעקבות "המפגש" הטראומטי עם ה' במלון בדרך למצרים.